

Selmecebánya címerei

II. rész

A selmecebányai címer fejlődésének következő korszaka a Szent Katalin templom egykori főbejárata fölötti nagy hatású, 1555-ös évszámú festett címervariáció köré szerveződik (11. kép). Nem csoda, hiszen dekoratív, s címertani szempontból is szép megkomponálású. A városfal közepén ismét kaputorony látható, s az egész falrészten jelölték a kváderköves falazást. A tornyon megtaláljuk a felül félköríves záródású ikerablakot is, valamint ugyanott és a falon megjelennek az ún. kulcslyuk alakú lőréses, melyek már a tűzfegyverek alkalmazásának korát jelzik. Alkalmassint összefüggésben lehet ez a momentum az Óvár 1546-tól történő kialakításával, mely az 1515-ben befejezett gótikus plébániatemplom átalakítását jelentette. A fenti címert mindenképp már az átépítés után festették az eredetileg a bányászoknak szánt, de a plébániatemplom átépítése után nagyobb jelentőségűvé vált Szent Katalin templom akkori főbejárata fölé.

A négy bányászszerszám az eredeti elrendezésben található a címerben, s a két sárkány négy-négy lábával tartja a karéjosan kivágott címerpajzsot. A két hajlított tartású, körbe komponált sárkány farka és kiöltött nyelve keresztelkedik. Ez a harmonikus elrendezés hosszú időn keresztül megmaradt a selmecebányai címerben.

Közvetlen hatását, mondhatni másolatát láthatjuk az Óvár harangtoronyának oldalán elhelyezett 1578-as évszámú kőcímerregyüttes városi címet bemutató részében, valamint a XVII. század első felében használt városi nagypecsétnél (12. kép) és a selmecebányai bányatársláda 1650-ből való díszkalapácsának fején lévő címerben (13. kép). Ugyancsak nagyon hasonló a XVII. század elején használt selmecebányai nagy pecséten, de ezen – mint a többi köriratos pecséten – a város kezdőbetűjének helyén csak egy ornamentális díszítmény látható, s a pecsétekre már az előbbi csoportban is jellemző módon a bányászkapta és az egyágú csákány helyet cserél.

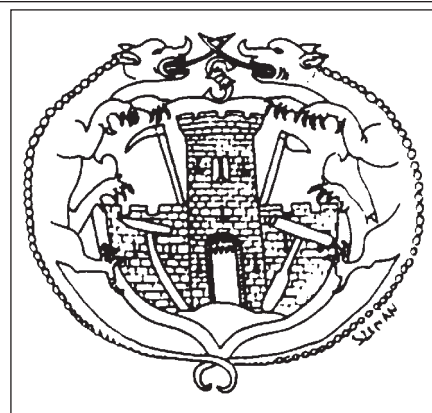
Távolabbi a rokonság az 1666-os évszámot viselő typarium (14. kép), valamint a hozzá tartozó kisebb, az évszám helyett a pajzs fölött rózsát viselő typarium címere (15. kép) és az 1555-ös fal-

kép között. A kör keresztmetszetű tornyot itt szögletesé válik, s a régebbi ikerablak helyett egyetlen ablakot mutat. Ez felül ívelt, s egy függőleges és egy vízszintes osztással barokkos formát ölt. A kulcslyuk alakú lőréses helyett pedig ismét szögleteseket találunk a városfalon.

A selmecebányai címer telamonjainak részletes vizsgálatára és magyarázatára a jelen tanulmány szűk terjedelme nem ad lehetőséget, így ezt a jövőben külön cikkben fogom megtenni. Most csak annyit kívánok rögzíteni, hogy a címer tartó sárkányok hol és mikor válnak gyíkokká. Az első címer, melyen Selmecebánya sárkányai gyíknak látszanak a Kopogató, közismert nevén a Klopacska épületén lévő, 1681-ből származó bányász-társláda címer (16. kép). Ez szorosán véve nem selmecebányai városi címer ugyan, de a gyíkok nyilvánvalóan Selmecebányára utalnak. Az 1703-as Miksa-féle bányarendtartás első oldalának metszetéről ismerjük az első selmecebányai címet, ahol már gyíkok szerepelnek (17. kép). Ez a megfogalmazás már előrevetíti a pajzstartók bevonulását a címerpajzs belső díszéi közé. Schmidt Antal 1751-es dicsőségkapu-tervéhez készített akvarelljén pedig már a barokkos pajzs belül láthatjuk a két pajzstartó gyíkot (18. kép). Hogy semmi kétség se lehessen, a pajzs mezőjének színe kék. Vagyis a selmecebányai címerben még az egyesítés előtt megtörtént ez a folyamat.

Elérkeztünk tehát az egyesített címerig. Ebben a változatban, mely a legismertebb Selmecebánya címervariációját képezi, Selmec- és Bélabánya szabad királyi bányavárosok címereit egyesítették, minthogy Bélabánya leromlott egzisztenciális állapota ekkor már régen nem indokolta az önálló státust.

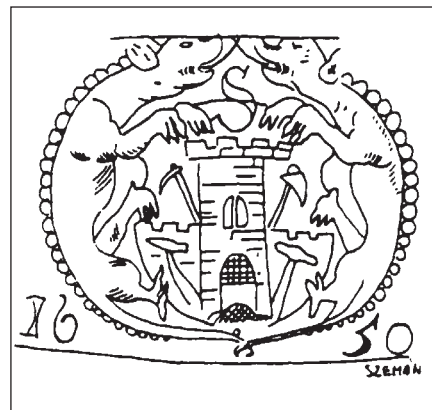
Fejérbánya, azaz Bélabánya (Dilln) eredetileg is Selmecebányához tartozó bányásztelepülés volt. A XV. század közepén, a bányászati tevékenység fellendülésével aztán önálló településsé vált, és megkapta a szabad királyi város rangot is. Címere a történelem folyamán többször is változott. A legkorábbi címere 1473-ból ismert, de mind ez, mind a későbbi címerképet is megújító adománylevelek nem azt a változatot mutat-

11. A Szent Katalin templom egykori főbejárata fölötti festett címer (1555)

12. A XVII. század első felében használt nagypecsétnél címere

13. A selmecebányai bányatársláda díszkalapácsának fején lévő vésett címer (1650)

14. Az 1666-os évszámot viselő városi typarium címere

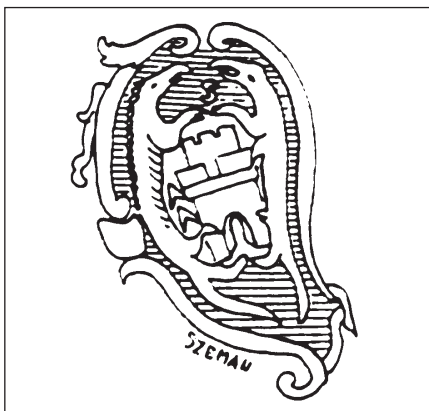
15. Az 1666. évi typariummal azonos kéz által vésett, a pajzs fölött rózsát mutató pecsétlő címer

16. A selmechányai Kopogtató épületén lévő bányatársulási címer (1681)

17. A Miksa-féle bányarendtartás 1703-as kiadásának Selmechány-címere

18. A Schmidt selmechányai dicsőségkapu tervén lévő Selmechány-címer (1751)

ják, melyet az 1788-as címeregyesítésnél a selmechányai címerpajzsba illesztettek. A Tagányi-féle (Magyarország címertára, Budapest, 1880) „rég”i bélabányai címer az 1572-es megújítás képét mutatja (19. kép). Ebből a variációból vezethető le az 1788-as egyesített címer felső részén látható kis címerpajzs, melynek első előfordulását a már említett, 1703-as metszetről ismerjük (20. kép). A körbe komponált címer már az egyesített címerrel ismert, négy sarkán nyúlványokkal ellátott barokkos pajzsban helyezkedik el, melynek mezőszíne a kék és vörös variációk után először itt utal a fekete színre négyzetárcsok vonalkázásával. Az ezüst fejű és arany nyelvű keresztezett ékből és kalapácsból álló bányászjelvényt és a szimmetrikusan elhelyezett négy arany golyót látjuk csak benne. A bányászkapát és egyágú csákányt azonban megtalálhatjuk, mintegy külső díszként a pajzs két alsó sarkán lévő nyúlványba tekerve.

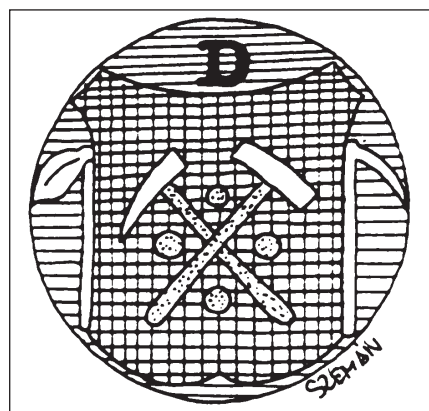
Az egyesített címer legautentikusabb megjelenítése a városi pecsétnyomón található, így azt ez alapján ismertetem (21. kép). A typarium kör alakú mezőjében – melyet a más helyütt megjelenő címerábrázolások alapján kerek pajzsoknak nevezhetünk – láthatjuk a címet. A címeregyesítést úgy hajtották végre, hogy az ismertett bélabányai címerpajzsot a selmechányai címerkép toronyá fölé helyezték mint kis pajzsot. A kis pajzs négyzetárcsok vonalkázású, tehát fekete, ellentétben több közlemény leírásával. Itt azonban már a pajzs mindkét oldalán egykarú csákányt találunk. A széles ezüst keretelés nyilván a mázra fém, fémre máz elvet volt hivatott érvényesíteni. Az immár pajzsban belül elhelyezkedő gyíkká szelődött sárkányok azonban értelemszerűleg nem a pajzs szélét, hanem a pajzsszerűen lekerékített aljú városfalat fogják karmukkal. Ez a selmechányai vár a XVII. század eleji pecsétlőn levőhöz hasonlít leginkább, de a fal pártázata annak magasságában a kaputornyos is körülfut, egyesítve a két korábbi változatot. A torony és fal találkozási pontjába már nincs szerszám helyezve, s a kapu jobb oldalán bányászkapá, bal oldalán pedig kétágú csákány látható. A szerszámváltoztatás nyilván úgy alakult ki, hogy azok lehetőleg ne ismétlődjenek. Így az egyesített pajzsban egyedül az egyágú csákányból látható kettő.

1848-ban a forradalmi kormány belügyminisztere engedélyt adott Bélabánya bányavárosnak ismét a különváltásra, s így a két bányaváros az 1868-as újrakegyesítésig külön címet is használt. A Tagányi által közreadott „rég”i (22. kép) és „új” (23. kép) selmechányai címer erre az időszakra vonatkozik! A többiek által 1788-asként leírt összetett címerben a felső bélabányai kis pajzs színe valóban kék, de ez csak később, 1868 és 1960 között volt használatban. A Tagányi által régi-nek nevezett, csak a selmechányai elemeket tartalmazó pajzs viszont 1848 és 1868 között funkcionált. Ebben a pajzsban a torony és a várfal találkozásának szögleteiben már nem egy bányászkapát és egy egykarú csákányt láthatunk, hanem egy egykarú csákányt. Ez csak azzal magyarázható, hogy ez a címer már az 1788-as összetett címerből lett redukálva, ahol a felső kis pajzs két oldalán egy-egy csákány volt elhelyezve. Így szorult ki ebből a címerváltozatból a bányászkapá.

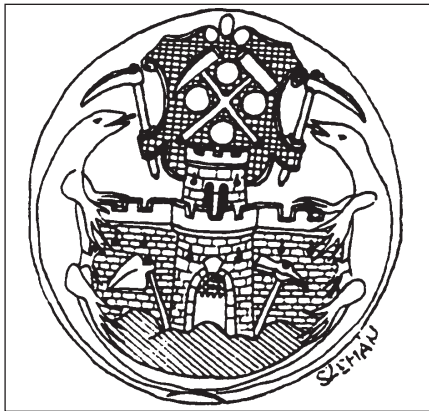
A Monarchia időszakában alakult ki a bevezetőben említett Selmechányakultusz. Ennek természetesen címertani vetülete is volt. Ezek közé sorolhatjuk az Akadémia 1870-ben kiadott centenáriumi emlékérmének hátlapján látható Selmechány-címet (24. kép). Ez a címer több ponton is eltér a hatályos „selmec-bélabányai” címertől. A pajzs

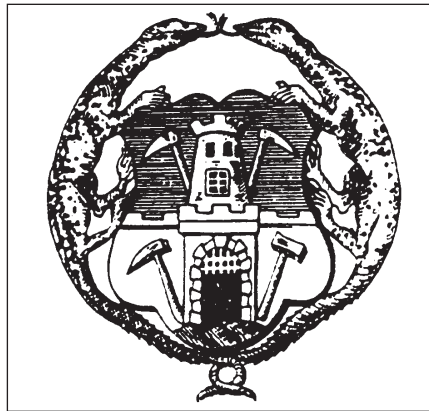
19. Bélabánya Tagányi által „rég”i-nek nevezett címere

20. A Miksa-féle bányarendtartás 1703-as kiadásának Bélabánya-címere

21. Az 1788-as *typarium* egyesített címere

22. Tagányi „régí” Selmechánya-címere (1848–1868)

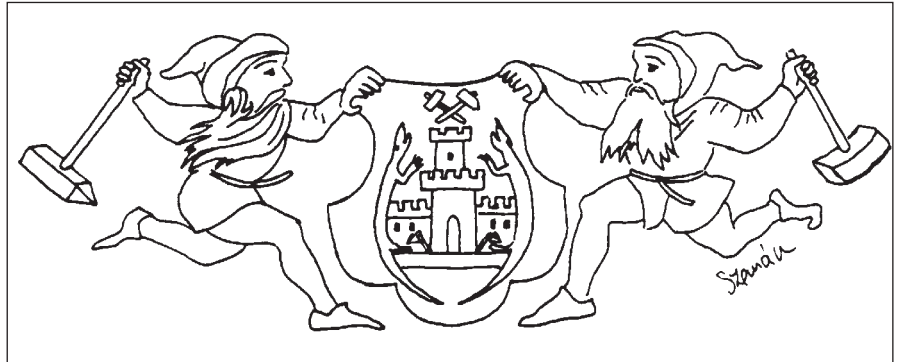
23. Tagányi „új” Selmechánya-címere (egyesített 1868–1960)

felső részében helyet foglaló bélabányai kis pajzsból csak a keresztezett bányászéket és kalapácsot tartotta meg a kaputorony fölött. Ez tehát pusztán a bányászat erősebb hangsúlyozását is jelentheti a selmeci címerben. A pajzsot kétoldalt egy-egy bányamanó tartja, melyek közül a jobb oldali éket, a bal oldali kalapácsot tart a másik kezében. Ez a címervariáció nyilván az akadémiai ifjúság által kedvelt megfogalmazást mutatja.

A selmechánya-kultusz jelenik meg Pöschl Ede akadémiai tanár nemesítésén is – persze professzori szinten –, hiszen ő 1887-ben bányászati és tanári tevékenységéért kapta nemességét és ehhez a „selmeczi” előnevet.

Címerképében Selmechányára utal a zöld talajon álló természetes színű vár, kaputoronnyal, két szélén egy-egy bástyával (25. kép). A kaputorony a várfalak és bástyák ormózottak, a gótikus várkapu rostélyzata félig leeresztve. A két oldalsó bástyára karmaival kívülről egy-egy természetes színű zöld gyík kapaszkodik, farkuk a címerkép alján összefonódik. Részben ide kapcsolható a sisakdíszben a sisakkoronából kiemelkedő ezüst vasú és arany nyelű keresztezett bányászék és kalapács is.

A Pöschl-címerben egyértelműen felismerhető Selmechánya címerképének utánérzése, mely nyilvánvalóan összefügg a selmeczi előnévvel. A bányászszerszámok hiányoznak ugyan a címerből, de ezt a sisakdísz megfelelőképp pótolja. A vár ugyan kétoldalt egy-egy bástyával bővült, de a középső kaputorony és a két gyík egyértelműen felismerhető. A két gyík farkával kerített kép lebegő egységet képez a vágott pajzs felső, kék mezőjében. Ez a kép az élő heraldika korában szokatlan lett volna, hiszen a várakat nem volt szokás „lebegő” állapotban ábrázolni, ez a címerkép azonban egyértelműen az 1788-ban kialakított közös,

24. A bányamanók által tartott címer (1870)

a heraldikus selmec-bélabányai címer selmechányai címelemét idézi, melyben a pajzsba bevitt telamonok miatt vált lebegővé ez az ábrázolás. A selmechányai címer így mintegy látomásként tűnik fel előttünk.

M i k o s Selmechánya 1959 után visszatért az 1275-ös pecsétről ismert legrégebbi címeréhez, abban a Novák által közölt, nem minden ponton hibátlan címert követték (2. kép). Sokáig ennek a rajzát használta a Szlovák Bányászati Múzeum évkönyve, a Zborník Slovenského Bánského Múzea c. kiadvány címlapja is. Dicséretes azonban, hogy a Zborník XVI. kötetének (1993) címlapján már a címer javított, helyes változatát közölték. Ezzel tehát

25. „Selmeczi” Pöschl Ede nemesi címere (1887)

Selmechánya – más városhoz hasonlóan – a gyökerekhez nyúlt vissza, s eredeti címere, mely a korai magyar heraldika fontos állomását képezi, ismét tündökölni kezd.

Búcsúzzunk hát az Alma Mater szellemében:

Stoßt an, Schemnitz soll leben hoch!
(Koccints, Selmecnek élni kell!)